

Een kaart van Schoten uit de 16de eeuw

Manuscriptkaarten uit de eerste helft van 16de eeuw zijn bijzonder zeldzaam. De weinige die bekend zijn zitten hoofdzakelijk in archiefcollecties. Slechts zelden verschijnen manuscriptkaarten uit deze periode op de markt. Op 25 november 2010 heeft het Noord-Hollands Archief een zeer bijzondere manuscriptkaart weten te verwerven op de najaarsveiling van veilinghuis Bubb Kuyper.

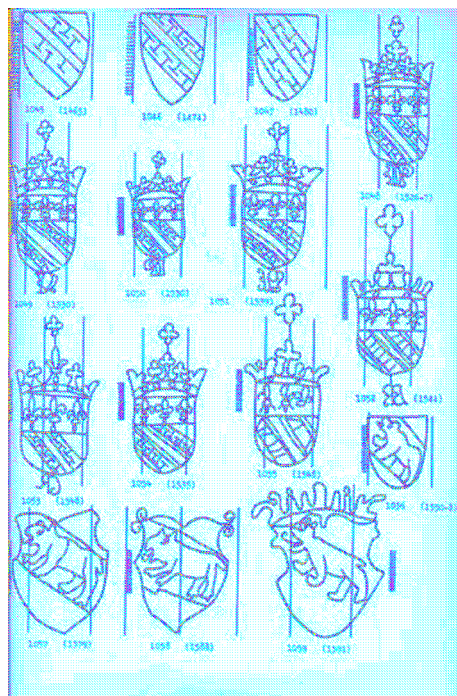
Het betreft een kaart van het grondgebied van Schoten, dat nu deel uitmaakt van de gemeente Haarlem. De kaart, met het westen boven, meet drieënveertig bij tweeënvijftig centimeter, is getekend met een pen en ingekleurd met aquarelverf, en is geheel omgeven door een zwarte rand. Door gebruik en vouwen ontbreekt de linker benedenhoek. Op de versozijde staat in een contemporain handschrift geschreven Caert van Schoten.

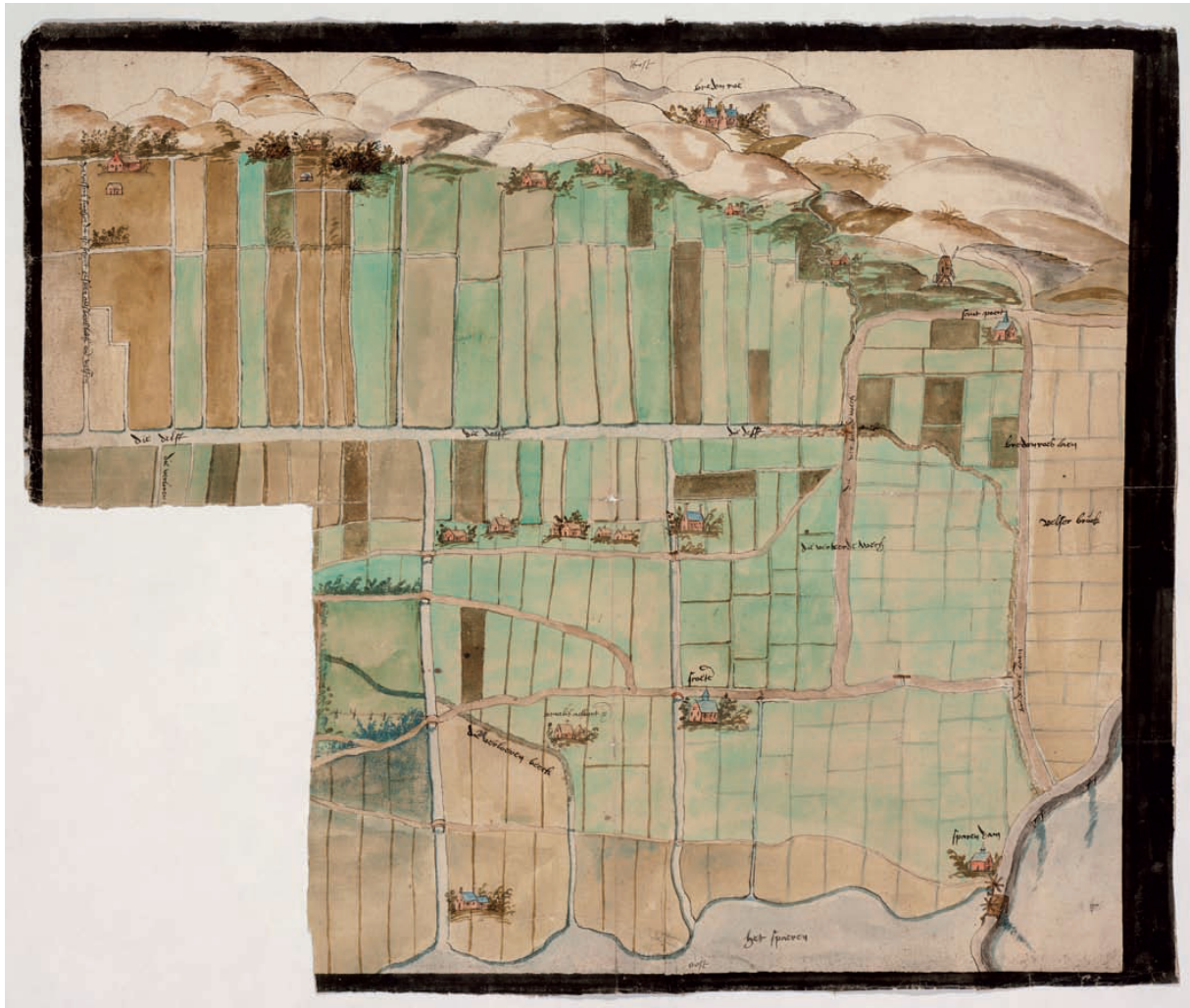
Op de kaart zelf staan, eveneens in contemporain handschrift, de belangrijkste geografische identificatoren aangegeven, zoals vaarwegen, straten, plaatsen en dorpen. Zo zien we Het Spaeren (het Spaarne), Scoeten uiteraard (Schoten), maar ook Velsler brouck (Velslerbroek), en Sant poert (Santpoort). Bovendien staat wat toen nog kasteel Brederode was duidelijk aangegeven, evenals de molen bij Santpoort. Wat dit laatste betreft zou het weleens de oudste afbeelding kunnen zijn van de voorganger van molen de Zandhaas.

Oudste kaart van Schoten

Het papier heeft een watermerk van een wapenschild gedekt door een kroon. Door de kroon en de achterzijde van het schild steekt een scepter, bekroond door een vierpas of klavertje vier en met aan de onderzijde afhangend twee nog niet geïdentificeerde initialen. Het veld van het schild is in het onderste deel doorsneden met twee diagonale balken. Dit watermerk komt overeen met een type watermerk dat voorkomt in de periode tussen 1525 en 1550.

De kaart is echter nog nauwkeuriger te dateren, omdat de Jan Gijzenvaart erop staat getekend. Deze vaart dankt haar naam aan Jan Gijssen van Blanckeroort. In 1537 kreeg deze van de heer van Brederode vergunning om een vaart te graven door de heerlijkheid Brederode tot aan de Delft en verder over zijn eigen land richting het Spaarne, ten behoeve van het vervoer van duinzand naar Amsterdam.

Dit gegeven maakt dat de kaart is te dateren tussen 1537 en circa 1550. Hiermee is de kaart de oudst bekende afbeelding van het grondgebied van de heerlijkheid Schoten.

Functie: mogelijk een proceskaart.

Hoewel we over de herkomst en het hoe en waarom van de kaart in het duister tasten, biedt de kaart zelf een mogelijke aanwijzing. Linksboven op de kaart staat de volgende zin geschreven: 'Die Velsers segghen dit ist scheidt tusschen Aelbersberg en Velsen' oftewel: 'De Velsers zeggen dat dit de grens is tussen de heerlijkheid Aelbertsberg en Velsen'. Deze formulering kan erop duiden dat de reden waarom de kaart gemaakt is, verband houdt met een grensgeschil. Vergelijkbare formuleringen treffen we ook aan op een andere beroemde kaart, namelijk de kaart die gemaakt is in 1539 ten behoeve van het tapgeschil tussen de stad Haarlem enerzijds en de caféhouders in de heerlijkheid Heemstede en de ambachtsheer van Heemstede anderzijds.

De Haarlemse proceskaart uit 1539.

Achtergrond van deze kaart was dat bier getapt in Heemstede goedkoper was door een lagere accijns dan in Haarlem. Het Haarlemse stadsbestuur zag zich gesteld voor mogelijke inkomstenderving. Ter voorkoming hiervan trachtte Haarlem het probleem uit de wereld te helpen door een algeheel tapverbod binnen 500 roeden van de stad uit te vaardigen. Dit betekende dat ook op grondgebied van de heerlijkheid Heemstede, waar Haarlem niets over te zeggen had, niet meer mocht worden getapt.

Aldus werd met Roelant, heer van Heemstede, in 1535/1536 een regeling getroffen, waarbij was vastgesteld in welk gebied niet meer getapt mocht worden. Toen de schout van Haarlem in 1538 ontdekte dat er toch werd getapt, werden de overtreders zwaar beboet en werd hun inboedel verbeurd verklaard. Op hun beurt wendden zij zich tot de Grote Raad van Mechelen, toentertijd het hoogste rechtsorgaan in de Nederlanden, omdat zij de overeenkomst en de rechtsmacht van Haarlem betwistten.

Speciaal voor de bewijslast had Haarlem een kaart laten maken om de rechters van de Grote Raad inzicht te geven in de situatie. Op deze kaart staat een gebied afgebakend tussen twee zwarte lijnen, waarbij onder andere geschreven staat 'up dese zwarte linije beginht den ban Heemstede in't noorden' en dat tussen de twee lijnen niet getapt mag worden volgens de overeenkomst met de heer van Heemstede. Hoewel de Heemstedse tappers vonden dat de kaart geen goed beeld gaf van de situatie, oordeelde de Grote Raad toch dat deze aan de processtukken mocht worden toegevoegd. Helaas voor Haarlem mocht dit niet baten. De Grote Raad besliste in het voordeel van de uitbaters van de tapperijen en veroordeelde Haarlem tot schadeloosstelling.

Veel onbeantwoorde vragen.

Hiermee hebben we allesbehalve ontrafeld wat de achtergrond is van de kaart van Schoten. Sterker, het roept alleen nog maar meer vragen op. Als het al een proceskaart is over een grensgeschil tussen Velsen en Aelbertsberg, waarom is dan het hele grondgebied afgebeeld van de heerlijkheid. Schoten? Uit onderzoek in de dossiers van de Grote Raad van Mechelen is tot nu toe geen geschil aangetroffen tussen Velsen en Aelbertsberg, noch tussen Velsen en Schoten of Schoten en Aelbertsberg. De directeur van het Noord-Hollands Archief, Lieuwe Zoodsma, stelt voor degene die met het antwoord komt op de vraag naar de achtergrond van de kaart, een facsimile van de kaart beschikbaar én een fles Noord-Hollands Archief Johannieterwijn.

De kaart van Schoten staat op de beeldbank van het Noord-Hollands Archief: www.beeldbank.noord-hollandsarchief.nl (vul in bij 'Zoeken naar': 51-001797). Hier is het mogelijk tot in detail in te zoomen op de kaart.

Bron:

NHA Nieuws nummer 14, april 2011. uitgave van het Noord Hollands Archief